

• ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ •

П. РАБІНОВИЧ

завідувач Львівської лабораторії прав
людини і громадянина НДІ державного
будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України, доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України

УДК 342.7(477)

Конституційно-правовий статус людини і громадянина: можливості оптимізації

У статті обґрунтовується необхідність оптимізації конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. Задля розв'язання цього завдання Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України розробила конкретні нормативні пропозиції з удосконалення положень понад 60-ти статей чинної Конституції України (насамперед майже всіх статей її розділу II), які й викладено у пропонованій праці. У них частково враховані й окремі міркування деяких членів комісії Конституційної Асамблеї з питань прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, висловлені на її засіданнях протягом 2012–2013 рр.

Ключові слова: права і свободи, обов'язки, конституційно-правовий статус людини, гарантії прав і свобод.

Необхідність оновлення Конституції України вже тривалий час визнається більшістю державних і громадських діячів, політологів та юристів. Щоправда, при цьому декотрі з них не поширювали це визнання на конституційне регулювання прав, свобод і обов'язків, стверджуючи, що оскільки воно загалом від-

повідає міжнародним стандартам, то й змін не потребує.

Проте погодитись із останнім твердженням навряд чи можливо – і раніше, а особливо нині.

По-перше, тому, що лише термінологічний, текстуальний збіг конституційних формулювань із міжнародно-право-

вими ще не свідчить про їх інтерпретаційно-змістовну однозначність. Як відомо, «буква» (словесна оболонка) і «дух» (смысл) текстів зазвичай не збігаються: адже, використовуючи певні герменевтичні закономірності та механізми, один і той самий текст можна витлумачувати досить різноманітно, зокрема еволюційно, динамічно. Не становить винятку і текст Конституції України.

А по-друге, тому, що стан дотримання в Україні основоположних прав і свобод людини та конституційних прав громадянина (особливо ж економічних і соціальних), за висновками правозахисних – і державних, і громадських – організацій, не є задовільним. З огляду на це, виявляючи можливості й шляхи поліпшення такого стану, наврояд чи можна заперечувати, що одним із них може бути вдосконалення саме конституційних засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

До науково-експертного сприяння розв'язанню останнього завдання ще декілька років тому ініціативно долучилася Львівська лабораторія прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України (далі – Лабораторія). У 2008 р. вона розробила й опублікувала свої пропозиції до Концепції оновлення Конституції України [1], які були надіслані до створеної тоді згідно з Указом Президента України від 27 грудня 2007 р. Національної конституційної ради. Серед тих концептуальних пропозицій були такі.

1. Привести Конституцію до більш повної відповідності з міжнародними «праволюдними» стандартами (ука-

зівка на які може бути включена до її тексту) через, зокрема:

а) доповнення конституційного тексту новими правами, зафіксованими у новітніх міжнародних актах Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи (передусім у тих, які ратифіковані Україною);

б) відображення саме на конституційному рівні положення про пріоритетну юридичну силу таких міжнародних договорів у системі джерел права України;

в) вміщення вказівки на значення (необхідність урахування) практики міжнародних юрисдикційних органів із застосування міжнародно-конвенційних актів з прав людини.

2. Конкретизувати зміст принципу верховенства права та його співвідношення з принципом законності (останній теж мав би бути чітко прописаний в Основному Законі).

3. У відповідних статтях Конституції не обмежуватися лише самими назвами (термінологічними позначеннями) прав і свобод людини та громадянина, а в усіх випадках зазначати, «розшифровувати» також і основні складові, елементи змісту відповідного права (там, де цього ще немає, наприклад у статті 48).

4. При закріпленні усіх прав (особливо економічних, соціальних, культурних) подавати вказівку і на відповідні позитивні обов'язки держави щодо забезпечення кожного з них.

5. Підстави обмеження прав людини і громадянина скоректувати у такий спосіб, аби вони не були ширшими, ніж ті, що зазначені у ратифікованих Україною міжнародних договорах.

6. У певних статтях Конституції уточнити назви носіїв («бенефіціаріїв») видів прав (з огляду на соціально-антропну природу відповідних суб'єктів):

«людина», «особа», «громадянин», «об'єднання» тощо.

Відповідно до зазначених напрямів Лабораторія напрацювала тоді низку конкретних пропозицій насамперед до розділу II Основного Закону, спрямованих на ефективізацію конституційного регулювання відносин, безпосередньо пов'язаних із державно-юридичним: а) визнанням (закріпленням); б) сприянням реалізації; в) охороною та г) захистом основоположних («природних») і конституційних прав та свобод людей, а також їхніх об'єднань.

Однак Національній конституційній раді виконати поставлене перед нею завдання не вдалося...

Утім події, які відбулися в Україні наступними роками, засвідчили, що проблема вдосконалення Основного Закону не втратила своєї актуальності. Підтвердженням цього став, зокрема, Указ Президента України «Про Конституційну Асамблею» від 17 травня 2012 р. № 328/2012 [2]. З огляду на це Лабораторія, урахувавши певні соціальні зміни в українському суспільстві та опрацювавши новітні праці вітчизняних конституціоналістів і правозахисників, помітно оновила свої попередні конституційно-«праволюдні» рекомендації, опублікувала їх [3] і поширила серед членів Конституційної Асамблеї та відповідних фахівців.

Однією з комісій Конституційної Асамблеї, утвореної згідно із зазначеним Указом Президента України, була комісія з питань прав, свобод та обов'язків людини і громадянина (у складі якої мав честь працювати й автор цих рядків). Вона протягом півтора року брала участь у підготовці проекту Концепції внесення змін до Конституції

України й у разі офіційного затвердження цього документа мала би розпочати проектування вдосконалення тексту тих статей Основного Закону, які стосуються відповідної проблематики. Під час дискусій на засіданнях цієї комісії (за головування доктора юридичних наук, судді Європейського суду з прав людини у відставці, професора В. Буткевича) висувалось і обговорювалось чимало концептуальних пропозицій її членів щодо оптимізації конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. До підготовленого комісією фрагмента згаданого проекту Концепції увійшла й неабияка низка положень, сформульованих Лабораторією.

Актуальність розв'язання такого завдання набула надзвичайної нагальності тоді, коли в Україні у листопаді 2013 р. розпочалися масові, тривалі протестні акції громадян, що, на жаль, супроводжувались грубими порушеннями конституційних прав, свобод та обов'язків...

Неабияка значущість ефективізації конституційного забезпечення і гарантування прав та свобод людини і громадянина не зменшилась і після ухвалення Верховною Радою України 21 лютого 2014 р. Закону України № 742-7 «Про відновлення дії окремих положень Конституції України 2004 року». Адже і за парламентсько-президентської форми державного правління, запровадженій в Україні внаслідок ухвалення згаданого акта, удосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина задля ефективної реалізації положення ч. 2 ст. 3 Конституції України про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є її голов-

ним обов'язком, – має неодмінно залишатись її першочерговим завданням!

З огляду на всі зазначені обставини Лабораторія у 2013–2014 рр. знову повернулася до розгляду своїх конституційних пропозицій і частину з них скоригувала. (При цьому було враховано так чи інакше й деякі рекомендації членів згаданої комісії, зокрема В. Буткевича, Ю. Бошицького, М. Козюбри, В. Кременя, Ю. Кулика, В. Речицького, М. Шульги).

У такий спосіб знову було оновлено її попередні пропозиції з удосконалення положень понад 60-ти статей Основного Закону України (з них – 57-ми статей його розділу II), а також деяких фрагментів Преамбули.

Певна частина всіх цих пропозицій¹ – з огляду на встановлений обсяг журнальної статті – викладена далі у вигляді таблиці. У її першій колонці подається текст певної статті чинної Конституції України; у другій – виділеним (жирним) шрифтом представлено пропонувані Лабораторією зміни чи доповнення до тексту відповідної статті Основного Закону або ж таким же шрифтом, але з перекресленням позначено той фрагмент відповідної статті, який пропонується взагалі вилучити з її тексту; нарешті, в останній колонці таблиці викладаються аргументи на обґрунтування пропонованих змін.

Порівняльна таблиця пропозицій з оптимізації положень Конституції України стосовно прав, свобод і обов'язків²

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
<i>Стаття 3.</i> Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави	<i>Стаття 3.</i> Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями . Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свої дії та бездіяльність . Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави	У ч. 1 ст. 3 перелічуються явища, які становлять не одну, а декілька соціальних цінностей. З огляду на це пропонується редакційне уточнення. Чинна редакція ч. 2 ст. 3 передбачає відповідальність держави перед людиною за діяльність держави. З цього положення не можна однозначно встановити, чи відповідає держава перед людиною і за свою <i>бездіяльність</i> . Таким чином, можна простежити певну неузгодженість між ч. 2 ст. 3 і ст. 56. З огляду на це пропонується замінити термін «діяльність» словосполученням «дії та бездіяльність»

¹ Загалом у їх розробленні брали участь доктори і кандидати юридичних наук – науковці Лабораторії (В. Гончаров, Д. Гудима, С. Добрянський, О. Панкевич, П. Рабінович, С. Рабінович), а також викладачі деяких юридичних ВНЗ м. Львова (Т. Дулаш, Б. Кириш, В. Навроцький, Т. Полянський, І. Сенюта, Л. Ярмол) та юристи-практики (С. Верланов і О. Луців)

² Значення деяких термінів, що використовуються у тексті пропозицій:

– *кожен* – будь-який суб'єкт права: фізична особа, юридична особа, об'єднання, яке не має статусу юридичної особи (громадська організація без такого статусу, територіальна громада, трудовий колектив тощо);

– *жоден* – жодний суб'єкт права: фізична особа, юридична особа, об'єднання, яке не має статусу юридичної особи (громадська організація без такого статусу, територіальна громада, трудовий колектив тощо);

– *ніхто* – жодна фізична особа.

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
<p><i>Стаття 8.</i> В Україні визнається і діє принцип верховенства права.</p> <p>Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.</p> <p>Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується</p>	<p><i>Стаття 8.</i> В Україні визнається і діє принцип верховенства права, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування забезпечують ефективну реалізацію, охорону та захист закріплених у Конституції основоположних прав і свобод.</p> <p>Конституція України має найвищу юридичну силу і є основою конституційної законності. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.</p> <p>Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування для захисту конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України гарантується</p>	<p>Принцип верховенства права потребує певної конкретизації відповідно до міжнародних стандартів, аби послабити можливість його довільного тлумачення.</p> <p>У ч. 2 пропонується закріпити вказівку на те, що саме ті основоположні права, свободи й обов'язки, які передбачені у Конституції України, є основоположними. А вказівка на конституційну законність дозволяє уникнути протиставлення принципів верховенства права та конституційної законності, наголосити на їх взаємозв'язку, ствердити їх єдність.</p> <p>Зміни до ч. 3 ст. 8 зумовлені тим, що захист прав і свобод здійснюється не лише судом. Звернення і до інших органів публічної влади безпосередньо на підставі Конституції також повинно бути забезпечене.</p> <p>Оновлена Конституція покликана втілювати основоположні права, свободи і обов'язки не лише людини і громадянина, але й інших суб'єктів (Українського народу, територіальних громад, національних меншин, об'єднань зі статусом юридичної особи чи без такого статусу та ін.). З огляду на це у пропонованій редакції ст. 8, а також у низці інших пропозицій щодо вдосконалення конституційних норм вказівка на конкретного суб'єкта прав, свобод і обов'язків зазвичай не наводиться</p>
<p>Розділ II ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА</p>	<p>Розділ II ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА, СВОБОДИ ТА Й ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ГАРАНТІЇ</p>	<p>Розділ II Конституції України присвячено основоположним, фундаментальним правам, свободам, обов'язкам та їх гарантіям, що і відображено у пропонованій його назві. Указівка на основоположний характер прав і свобод відповідає формулюванням чинних міжнародно-правових договорів. Конституція закріплює основоположні права, свободи і обов'язки не лише людини і громадянина, а й інших суб'єктів (Українського народу, юридичних осіб, об'єднань без такого статусу тощо). З огляду на це у пропонованій редакції назви розділу II вказівка на конкретних суб'єктів прав, свобод і обов'язків не наводиться.</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
		<p>Назва розділу II Конституції України потребує коригування також з огляду на те, що у ньому містяться норми, в яких державою не тільки закріплюються, а й гарантуються права, свободи й обов'язки.</p> <p>Включення до назви розділу II терміна «гарантії» спрямоване, зокрема, на те, щоб у відповідних статтях Конституції України фіксувались не тільки назви та зміст прав і свобод, але й вміщувались би вказівки на засоби їх забезпечення з боку держави. Це відповідатиме моделі економічних та соціальних прав людини, яка є притаманною (принаймні частково) й сьогоденній конституційній традиції. Головною метою таких гарантії є забезпечення реальності (здійсненності) і таких прав, а також можливості їх юридичного (зокрема, судового) захисту</p>
<p>Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними</p>	<p>Стаття 21. Усі люди є вільними та рівними у своїй гідності, основоположних правах і свободах. Гідність людини є основою всіх її прав і свобод.</p> <p>Усі основоположні права та свободи людини є універсальними, взаємопов'язаними, невідчужуваними та непорушними. Закріплені цією Конституцією основоположні права і свободи та їх гарантії не є вичерпними та не можуть бути скасовані.</p> <p>Ю р и д и ч н і о с о б и й об'єднання мають усі закріплені цією Конституцією права, свободи, обов'язки та їх гарантії, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині</p>	<p>Мета змін і доповнень – приведення ст. 21 у відповідність зі всесвітніми стандартами прав і свобод людини.</p> <p>Пропозиція щодо доповнення ст. 21 новим другим реченням спрямована на утвердження уявлення про гідність людини як про основу всіх її прав і свобод. Така позиція відповідає сучасним міжнародним актам з прав людини.</p> <p>Друге речення чинної редакції ст. 21 пропонується виділити в окрему частину, доповнивши його двома термінами, котрі відображено у Віденській декларації і Програмі дій Всесвітньої конференції з прав людини 1993 р.</p> <p>Частини 1 і 2 ст. 22 чинної редакції Конституції України пропонується «імплементувати» у ч. 3 ст. 21, оскільки ця остання частина змістовно доповнюватиме пропоновану попередню частину ст. 21.</p> <p>Необхідність доповнення пропонованої ч. 3 ст. 21 згадкою про гарантії виправдовується тим, що законодавство України може передбачати додаткові – порівняно з Конституцією України – гарантії прав і свобод.</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
		Обмеження поширення конституційних прав і свобод та їх гарантій у розділі II Конституції України виключно на осіб фізичних є необґрунтованим, а подекуди й «дискримінаційним» стосовно осіб юридичних, а також об'єднань осіб, які не є особами юридичними (територіальних громад, громадських організацій без статусу юридичної особи). Тому пропонується ст. 22 доповнити четвертою частиною, якою поширити дію цього розділу Конституції і на вказаних суб'єктів. Імовірно, цю частину буде доцільним навіть виокремити у самостійну статтю Конституції
<p><i>Стаття 22.</i> Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод</p>	<p><i>Стаття 22.</i> Права та свободи людини й інших осіб мають бути справедливо збалансовані з інтересами суспільства. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Конституційні права та свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Принципи та підстави обмежування прав і свобод мають відповідати міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. При прийнятті нових законів, інших нормативно-правових актів чи внесенні змін до чинних законів або інших нормативно-правових актів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод. Обмеження прав і свобод можуть бути визнані правомірними лише за умов, якщо вони передбачені законом, відповідають цій Конституції,</p>	<p>Межі здійснення прав і свобод мають відповідати міжнародним стандартам. При цьому має бути забезпечено справедливий баланс прав і свобод людини та загальносуспільних інтересів, як цього вимагає, зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).</p> <p>З огляду на те, що підставам обмеження прав і свобод у Конституції України присвячена, крім ст. 22, також ст. 64, пропонується загальні вихідні положення про ці підстави інтегровано викласти вже у ст. 22, змістовно доповнивши її положенням ч. 1 ст. 64 чинної редакції Конституції України. А з огляду на те, що скасування прав і свобод є формою їх вкрай радикального обмеження, ч. 2 чинної редакції ст. 22 слід узагалі вилучити.</p> <p>Нова ч. 3 ст. 22 логічно розвиває положення ч. 1 ст. 9 і спрямована на забезпечення відповідності між національними обмеженнями прав і свобод та міжнародно-правовими. Звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод не повинно допускати не тільки на рівні законів, а й на рівні підзаконних нормативно-правових актів.</p> <p>Статтю 22 пропонується доповнити ч. 5 і ч. 6, в яких закріпити загальні критерії правомірності обмежень прав і свобод у відповідності з Конвенцією і практикою Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ).</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
	<p>є необхідними у демократичному суспільстві, мають на меті забезпечення визначених законом суспільних інтересів та є домірними такої меті.</p> <p>Будь-які заходи, що обмежують права та свободи, не повинні завдавати шкоди сутності та призначенню цих прав і свобод</p>	<p>Указівка у ч. 5 ст. 22 на те, що обов'язковою умовою правомірності таких обмежень є їх відповідність Конституції, зобов'язує враховувати, зокрема, положення ч. 4 ст. 22 чинної Конституції України щодо недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод при змінах законодавства.</p> <p>Див. також обґрунтування до ст. 21</p>
<p>Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.</p> <p>Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.</p> <p>Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань</p>	<p>Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя, здоров'я та безпеку.</p> <p>Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.</p> <p>Обов'язок держави – захищати життя людини. Жодну людину не можна засудити до смертної кари.</p> <p>Ніхто не може зазнавати протиправного ушкодження здоров'я.</p> <p>Клонування людини заборонене.</p> <p>Обов'язок держави, її органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб – охороняти та захищати життя і здоров'я людини.</p> <p>Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань</p>	<p>Пропонується розширити зміст ст. 27 вказівкою на невід'ємні права на здоров'я та на безпеку.</p> <p>Життя та здоров'я людини мають і охоронятися, і захищатися. А виконувати ці обов'язки повинна не лише держава в цілому, а й окремі її органи, а також органи місцевого самоврядування та їхні посадові й службові особи.</p> <p>Зміст ст. 27 приведено у відповідність, зокрема, з положеннями Протоколу № 13 до Конвенції.</p> <p>Як відомо, усе більшого поширення у різних країнах світу та на міжнародному рівні набуває заборона клонування людини. До такої заборони закликають Загальна декларація ООН про геном людини та права людини, Додатковий протокол про заборону клонування людини до Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину, Хартія Європейського Союзу про основні права. Виходячи з принципів поваги до людини, її гідності, визнання цінності особистості, пропонується на конституційному рівні заборонити клонування людини</p>
<p>Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.</p> <p>Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.</p> <p>У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити упов-</p>	<p>Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.</p> <p>Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки з підстав та в порядку, встановлених законом.</p> <p>У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи перепинити його упов-</p>	<p>Законом повинні визначатися не тільки порядок проведення арешту людини і тримання її під вартою, а й також ті підстави, на яких суд має обґрунтувати свій дозвіл на це.</p> <p>Оскільки поняття «особа» стосується як фізичних, так і юридичних осіб, а тримання під вартою і затримання можуть бути застосовані тільки щодо людей (фізичних осіб), то термін «особи» слід замінити на термін «людини», а термін «затримана особа» – на «затриманий».</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
<p>новажені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого</p>	<p>новажені на те законом органи державної влади можуть застосувати тримання людини під вартою як тимчасовий запобіжний захід, законність і обґрунтованість якого протягом сорока восьми годин з моменту фактичного затримання має бути перевірена судом. Затриманий негайно звільняється, якщо протягом цього часу йому не вручено вмотивоване рішення суду про законність і обґрунтованість тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено її родичів або вказаних нею інших осіб</p>	<p>З огляду на те, що Конституція розмежує органи державної влади й органи місцевого самоврядування, варто уточнити, що тримання під вартою можуть застосовувати тільки державні органи. Суд повинен перевіряти не тільки обґрунтованість тримання під вартою, а й, вочевидь, його законність. З метою покращення забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканність час, протягом якого судом має бути перевірена обґрунтованість затримання, пропонується скоротити до сорока восьми годин з моменту фактичного затримання людини. Чинна редакція ч. 3 ст. 29 не вирішує питання про те, з якого моменту слід відлічувати визначені нею години затримання. Тому пропонується відповідно до міжнародної практики (зокрема, практики ЄСПЛ) здійснювати такий відлік від фактичного затримання, тобто з моменту фактичного обмеження свободи (а не з часу, наприклад, складання протоколу про затримання). Оскільки заарештований або затриманий може не мати родичів чи не підтримувати з ними контакти, слід зобов'язати службову особу повідомляти про арешт або затримання, за бажанням людини, інших осіб, указаних нею</p>
<p>Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.</p>	<p>Стаття 34. Кожен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає можливість вільно шукати, збирати, одержувати, зберігати, поширювати і використовувати інформацію будь-якими способами. Здійснення цього права, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відпові-</p>	<p>Пропозиції до ч. 1 і ч. 2 ст. 34 спрямовані на приведення їх редакції у відповідність зі ст. 10 Конвенції. У пропозиціях щодо ч. 3 ст. 34 зменшено можливості легітимних обмежень свободи поглядів порівняно з чинною редакцією ст. 34. Пропозиція щодо виключення «інтересів громадського порядку» спрямована на уникнення часткового дублювання зі згаданими в цій же нормі «інтересами громадської безпеки»,</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
<p>Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя</p>	<p>дальністю, може підлягати таким умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, територіальної цілісності, або громадського порядку з метою запобігання злочинам, для охорони здоров'я населення чи захисту суспільної моралі, прав і свобод або для підтримання авторитету і безсторонності суду.</p> <p>Нікого не можна примусити до засвоєння певних поглядів, до їх вираження чи відмови від них.</p> <p>Нікого не можна звільнити від виконання передбачених законом обов'язків з огляду на його особисті переконання, крім випадків, встановлених законом</p>	<p>які являють собою більш вагому підставу для встановлення правообмежень (слід урахувати, що саме громадська безпека, а не громадський порядок передбачені як легітимна мета обмеження свободи поглядів у ч. 2 ст. 10 Конвенції). Виключення з числа легітимних цілей обмежень права на свободу вираження поглядів «запобігання розголошенню інформації з обмеженим доступом» зумовлено суто формальним, а не соціально-змістовним характером зазначеної мети. На відміну від інших легітимних цілей, перелічених у ст. 34, такий «обмежувач» прямо не вказує на жодну необхідність у демократичному суспільстві і потенційно може використовуватись для легітимації свавільного обмеження розглядуваного права</p>
<p>Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.</p> <p>Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей</p>	<p>Стаття 39. Усі мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.</p> <p>Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися тільки судом відповідно до закону у випадку, якщо вони є необхідними у демократичному суспільстві і лише в інтересах національної або громадської безпеки та громадського порядку – з метою запобігання зворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей</p>	<p>Пропоновані зміни спрямовані на попередження обмеження кола суб'єктів права на зібрання лише громадянами. Підстави обмежень права на зібрання приведено у відповідність із Конвенцією.</p> <p>Зокрема, уточнено умови правомірного обмеження цього права вказівкою на необхідність такого обмеження у демократичному суспільстві, що зобов'язуватиме органи держави (за аналогією з позицією ЄСПЛ) встановлювати об'єктивність потреби в означених діях, а також визначати пропорційність правообмежувальних заходів легітимним цілям – інтересам національної або громадської безпеки (з метою запобігання злочинам, для охорони здоров'я або захисту прав і свобод).</p> <p>Масові заворушення є – згідно з Кримінальним кодексом України – видом злочинів; тому за наявності згадки про злочини слово «зворушення» слід виключити з ч. 2 ст. 39</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
<p>Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло</p>	<p>Стаття 48. Кожна людина має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.</p> <p>Це право забезпечується встановленням мінімального розміру пенсії, інших видів соціальних виплат і допомоги, а також заробітної плати, не нижчого ніж прожитковий мінімум, визначений законом</p>	<p>Пропозиція зумовлена тим, що поняття «достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї» стосується саме людини, а не будь-якого суб'єкта. І право на такий рівень повинно забезпечуватися встановленням мінімального розміру пенсії, інших видів соціальних виплат і допомоги, а також заробітної плати, не нижчого ніж прожитковий мінімум, визначений законом. Таке положення повністю узгоджується й з ч. 3 ст. 46</p>
<p>Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень</p>	<p>Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.</p> <p>Будь-яка шкода, завдана внаслідок кримінального правопорушення, відшкодовується державою, якщо не встановлено особи, яка його вчинила, або якщо вона є неплатоспроможною. Умови і порядок такого відшкодування встановлюються законом</p>	<p>Статтю 56 пропонується доповнити ч. 2, в якій передбачити: а) гарантії відшкодування будь-якої шкоди (їх вже закріплено у ст. 1177 Цивільного кодексу України), а також б) надання права на відшкодування державою шкоди, завданої кримінальним правопорушенням будь-кому. Отже, розширено зміст і обсяг права на відшкодування державою згаданої шкоди</p>
<p>Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.</p> <p>Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.</p>	<p>Стаття 62. Кожна особа вважається такою, яка не вчинила кримінального правопорушення, доки його вчинення не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, який набрав чинності.</p> <p>Ніхто не зобов'язаний доводити, що він не вчиняв кримінального правопорушення.</p>	<p>Уточнено коло суб'єктів, на яких поширюється презумпція невинуватості, а також її зміст.</p> <p>З метою уніфікації термінології національного законодавства і Конвенції розширено дію презумпції невинуватості на випадки вчинення всіх кримінальних правопорушень, а не лише злочинів</p>

Чинна редакція	Пропонована редакція	Обґрунтування пропозицій
<p>Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням</p>	<p>Кожна особа вважається такою, яка не вчинила адміністративне чи інше правопорушення, доки його вчинення не буде встановлене у передбаченому порядку належним рішенням компетентного органу, що набрало чинності.</p> <p>Обвинувачення у кримінальному чи іншому правопорушенні не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вчинення кримінального або іншого правопорушення тлумачаться на користь особи.</p> <p>У разі скасування рішення про притягнення особи до юридичної відповідальності як незаконного вона має право на відшкодування шкоди, завданої цій особі безпідставним притягненням до юридичної відповідальності</p>	

Загалом цей матеріал призначено насамперед для народних депутатів України та членів Конституційної Асамблеї, а також для громадських правозахисників, науковців-правників та інших су-

спільствознавців, для юристів-практиків і, зрештою, усіх, хто небайдужий до проблематики конституційного забезпечення прав, свобод і обов'язків людей та їхніх об'єднань.

Список використаної літератури

1. Права людини та громадянина: можливості удосконалення конституційних гарантій // Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування Акад. прав. наук України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія I, Дослідження та реферати. Вип. 18. – Львів : Край, 2008. – 70 с.
2. Уряд. кур'єр. – 2012. – 22 трав.
3. Конституційно-правовий статус людини: можливості удосконалення в Україні // Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування НАПрН України. Серія I, Дослідження та реферати. Вип. 24. – Львів : Вид-во ЛЮБФ «Медицина і право», 2012. – 180 с.

Стаття надійшла до редколегії 27.02.2014.

Рабинович П. Конституционно-правовой статус человека и гражданина: возможности оптимизации

В статье обосновывается необходимость оптимизации конституционно-правового статуса человека и гражданина в Украине. Для решения этой задачи Львовская лаборатория прав человека и гражданина Научно-исследовательского института государственного строительства и местного самоуправления НАПрН Украины разработала конкретные нормативные предложения по усовершенствованию положений более 60-ти статей действующей Конституции Украины (прежде всего почти всех статей ее раздела II), которые излагаются в публикуемой работе. В них частично использованы идеи нескольких членов комиссии Конституционной Ассамблеи по вопросам прав, свобод и обязанностей человека и гражданина, высказанные на ее заседаниях в течение 2012–2013 гг.

Ключевые слова: права и свободы, обязанность, конституционно-правовой статус человека, гарантии прав и свобод.

Rabinovych P. Constitutional status of human and citizen: optimization capabilities

The article argues the necessity of optimizing the constitutional status of human and citizen rights in Ukraine. To solve the problem Lviv Laboratory of Human and Civil Rights of the Research Institute of State Building and Local Self-Government of Ukraine NALS developed specific regulatory proposals for improving the provisions of more than 60 articles of the current Constitution (primarily, almost all of its articles in Section II), which are set out in published work. Here were used ideas of some of the committee members of the Constitutional Assembly on the rights, freedoms and responsibilities of human and citizen, expressed at its meetings during the 2012–2013 years.

The proposals were developed in the following areas:

- Bringing the Constitution to better comply with international human rights standards (in particular, by including them in the text; it additions by latest ratified international instruments of the United Nations and the Council of Europe; indicating the need to consider the practice of international jurisdictional bodies use of international instruments on human rights);

- When attaching the Constitution all rights and freedoms (especially economic, social, cultural) to include references to the relevant positive obligations of the State to ensure each of them;

- Foundation of possible restrictions on the rights of man and citizen adjusted so that they are not wider than those identified in the international treaties ratified by Ukraine;

- To specify in certain articles of the Constitution the names of carriers (beneficiaries) of certain types of rights, based on socio-anthropoc nature of relevant stakeholders in particular, «man», «citizen», «person», «union», etc.

Justified innovations of legal status of various subjects relate, inter alia, to: inalienability, inviolability, inexhaustible fundamental – enshrined in the constitution – rights and freedoms (Article 21); compliance with international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, the principles and reasons of restriction of rights and freedoms, the legitimacy of such limitations (Article 22) to life, health and safety (Article 27); liberty and security (Article 29); freedom to express own views (Article 34); peaceful assembly without arms and rallies, marches and demonstrations (Article 39); adequate standard of living for himself and his family, which includes adequate food, clothing, housing (Article 48); full reimbursement by the state or local authorities for material and moral damages caused by unlawful decisions, actions or inaction of public authorities, local governments and their officials and officers in the performance of their duties.

Keywords: human rights and freedoms, the obligation, constitutional and legal status of a person, guarantees of the rights and freedoms.